

СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МНС УКРАЇНИ ТА ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

О. О. Назаров, кандидат психологічних наук, доцент
Університет цивільного захисту України

Бойова робота пожежників-рятувальників за змістом відноситься до тих видів діяльності, які постійно пов'язані з важкими та шкідливими умовами, що відображаються в незвичайності й великій емоційності практичної діяльності вогнеборців. Професійна діяльність особового складу Міністерства з надзвичайних ситуацій (МНС) України висуває високі та специфічні вимоги до його психіки. Це виражається в необхідності формування в особового складу високої психічної стійкості до несприятливих зовнішніх і внутрішніх впливів, сміливості й рішучості, витримки та самовладання, наполегливості й стійкості кожного пожежника-рятувальника.

Усе вищенаведене вказує на актуальність теми нашого дослідження і обумовлює необхідність розробки аналітичних професіограм пожежно-рятувальних спеціальностей.

Через це метою цієї статті є вирішення проблеми підвищення ефективності професійного відбору пожежників-рятувальників.

Для досягнення зазначеної мети сформульоване таке завдання – на основі аналізу специфічних особливостей професійної діяльності особового складу МНС України під час гасіння пожеж і ліквідації наслідків аварій розробити поетапний підхід до психологічного вивчення професійної діяльності з підсумковою розробкою аналітичних професіограм.

Специфічними особливостями професійної діяльності пожежників-рятувальників є:

безперервне нервово-психічне напруження, що викликається систематичною роботою в незвичайних умовах (висока температура, сильна концентрація диму й інших продуктів горіння, обмежена видимість і под.), постійною загрозою життю та здоров'ю (можливі обрушення конструкцій будинків і споруд, вибухи, отруєння хімічними речовинами), негативними емоційними впливами (винесення травмованих та обгорілих людей, трупів тощо);

велике фізичне навантаження, пов'язане з демонтажем конструкцій і устаткування, роботами з аварійно-рятувальним та пожежно-технічним обладнанням різноманітного призначення, високим темпом роботи й ін.;

подолання труднощів, викликаних емоційним та інтелектуальним напруженням, пов'язаним з необхід-

ністю постійно й довгостроково підтримувати інтенсивність і концентрацію уваги, щоб стежити за змінами середовища й зовнішнього оточення, тримати в полі зору стан різноманітних складних конструкцій, технологічних агрегатів та апаратів у процесі виконання бойового завдання на об'єкті під час гасіння пожежі або ліквідації наслідків аварії;

труднощі, обумовлені необхідністю роботи в обмеженому просторі, тобто необхідність виконувати бойове завдання в тунелях, підземних комунікаціях, підвалах тощо, що значно ускладнює дії, порушує звичайні способи руху (наприклад, рух і робота лежачи протягом тривалого часу);

робота в киснево-ізолюючих протигазах і апаратах на стислому повітрі, що обмежує рух, погіршує дихання, спілкування;

постійна висока відповідальність кожного пожежника-рятувальника при відносній самостійності дій і рішень щодо рятування людей, матеріальних цінностей і под.;

наявність несподіваних і раптово виникаючих перешкод, що ускладнюють виконання бойового завдання.

Виходячи зі специфічних особливостей професійної діяльності особового складу МНС України під час гасіння пожеж, ліквідації наслідків аварій, спробуємо проаналізувати психологічні аспекти бойової роботи пожежників-рятувальників.

Дослідники вищезгаданої галузі з бойової діяльності пожежників-рятувальників умовно виділяють три етапи:

- підготовчий;
- виконання бойового завдання;
- заклучний.

Підготовчий етап охоплює період діяльності особового складу пожежно-рятувальних підрозділів з моменту одержання повідомлення про пожежу, аварію до прибуття їх на місце події. До нього входять оголошення сигналу тривоги, збір особового складу чергової варті по тривозі, виїзд до місця пожежі, аварії та бойове розгортання, тобто приведення сил і засобів у стан готовності до виконання бойового завдання.

Сигнал тривоги застає особовий склад чергової варті в будь-який момент його повсякденної діяльності. Як правило, він звучить зненацька й викликає

різке підвищення емоційного напруження очікування та перехід його в напруження невідомості. Однак це не заважає пожежникам-рятувальникам швидко екіпіруватися, зайняти місце в кабіні бойового розрахунку й у максимально короткий час прибути до місця події. Під час руху нервово-психічне напруження, пов'язане з невідомістю майбутніх дій, наростає. Це може призвести до виникнення в окремих працівників остраху, а потім і страху.

Як показує досвід, під час руху на пожежу, аварію пожежники-рятувальники у думках програмують свої майбутні дії, спираючись на наявну інформацію про подію та практичний досвід. Це сприяє зниженню напруги невідомості й формуванню настрою на практичну роботу. Таким чином, специфічними особливостями цього етапу бойової діяльності є жорсткий дефіцит часу й невизначеність ситуації, тобто відсутність повної інформації про подію.

При прибутті на місце виклику здійснюється розвідка й бойове розгортання. У цих обставинах пожежнику-рятувальнику необхідні увага й особливе професійне чуття, високий рівень оперативного мислення, здатність орієнтуватися і несприйнятливість до негативних емоційних впливів.

Етап виконання бойового завдання охоплює період від початку конкретних дій, спрямованих на гасіння пожежі або ліквідацію наслідків аварії, до моменту повного його виконання. Специфічною особливістю цього етапу є наявність великої кількості стрес-факторів, що викликають стан яскраво вираженої нервово-психічної напруги й негативних психічних реакцій, що сприяють виникненню переляку, страху й паніки.

Специфіка бойової роботи полягає в тому, що обстановка на місці події, наприклад, на пожежі, ускладнена задимленням і підвищеною температурою, небезпечними для життя та здоров'я особового складу. Особливу небезпеку являє вогонь. Під час виконання бойового завдання виникають різноманітні труднощі й перешкоди.

Так, для пожежників-рятувальників найбільшу небезпеку отруєння складають у першу чергу CO, CO₂, ціанистий водень, хлористий водень, оксиди азоту.

У зоні пожежі спостерігається висока щільність диму, що обмежує видимість і дії особового складу. Гасіння пожеж відбувається, як правило, при високій температурі навколишнього середовища й підвищеної вологості повітря. Напружена фізична робота в цих умовах викликає порушення водно-сольового балансу, терморегуляції організму, погіршення самопочуття, головні болі, небажання рухатися, загальмованість реакції.

При виконанні бойових робіт пожежники-рятувальники піддаються впливу теплових потоків великої потужності, відкритого полум'я, іскор, у результаті чого можливі опіки шкірного покриву. При гасінні пожеж, ліквідації аварій на об'єктах атомної енергетики найбільш важким фактором є можливість впливу різних доз радіації на організм пожежника-рятувальника.

До небезпечних факторів варто віднести й наявність на місці пожежі різних електроустановок. Необ-

хідність подачі води (піни) на гасіння пожежі при відсутності повних гарантій про зняття електричної напруги найчастіше викликає необхідність ризикувати, що в окремих випадках призводить до ураження електричним струмом. Аналогічно складається ситуація з наявністю на місці пожежі технологічних апаратів під надлишковим тиском, які в умовах пожежі втрачають свою механічну міцність і вибухають, що також може призвести до травм та загибелі особового складу.

Природно, що вплив шкідливих і небезпечних факторів залежить від конкретної ситуації пожежі або аварії, катастрофи. Співвідношення часу роботи на повітрі, у закритому приміщенні або в пожежно-рятувальній частині не регламентоване й не передбачене. Мікрокліматичні показники навколишнього середовища протягом чергування змінюються залежно від того, де воно здійснюється.

Крім того, пожежникам-рятувальникам доводиться враховувати зміни в обстановці, уточнювати прийняті раніше рішення, видозмінювати способи дій. Можлива небезпека, максимально швидкий темп роботи й бажання ефективно виконати бойове завдання викликають у пожежників-рятувальників особливий емоційний стан, що істотно впливає на робочий тонус їхнього організму. Цей стан або підвищує або знижує працездатність.

Заключний етап виконання бойового завдання пожежно-рятувальними підрозділами охоплює період часу після ліквідації пожежі або наслідків аварії. На цьому етапі стан пожежників-рятувальників багато в чому залежить від результату, успішності виконання бойового завдання, а також від тривалості бойових дій і напруженості роботи. Успіх або невдача при виконанні бойових завдань впливає на всіх учасників. Пожежники-рятувальники прагнуть оцінити свої дії та дії товаришів. У цей час здійснюються заходи щодо відновлення бойової готовності підрозділу, оглядається техніка й озброєння, спорядження тощо. Трохи пізніше керівники (начальник частини, караулу, відділення) здійснюють розбір гасіння пожежі або ліквідації наслідків аварії, визначають причини успіху або невдачі підрозділу, окремих працівників. Необхідно відзначити, що доцільно такий розбір здійснювати через якийсь час після закінчення бойової роботи для того, щоб у більш спокійному психічному стані працівники могли об'єктивно оцінити свої дії. Необхідно враховувати й той факт, що при успіху одні люди відчувають почуття радості й бажання закріпити свій успіх, інші ж заспокоюються і починають думати, що тепер їм не потрібно докладати яких-небудь зусиль у процесі повсякденного навчання, служби та що вони й далі спроможні добре працювати. Невдале виконання бойових завдань також по-різному впливає на боєздатність пожежників-рятувальників: одні при цьому мобілізують сили для подальшої роботи, а інші так сильно переживають, що втрачають бойовий настрій. Іноді вони намагаються пояснити невдачу об'єктивними причинами або перекласти провину на своїх товаришів. Над-

звичайно важливо, щоб особа, яка здійснює розбір виконання бойового завдання, знала ці особливості своїх підлеглих і вживала заходів щодо підняття бойового духу особового складу підрозділу.

Психологічне вивчення професійної діяльності пожежників-рятувальників різних спеціальностей, на наш погляд, повинне здійснюватися у два етапи: попередній і основний, кожен з яких також повинен містити в собі декілька періодів.

На попередньому етапі:

у першому періоді визначаються мета й завдання різних видів професійної діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів, з'ясовуються основні передумови успішної роботи;

у другому періоді визначаються структурні характеристики діяльності, об'єктивні й суб'єктивні умови, які позитивно або негативно впливають на людину, а також специфічні психологічні вимоги до пожежно-рятувальних спеціальностей, які вивчаються;

у третьому періоді здійснюється порівняльний аналіз отриманих даних.

На основному етапі:

у першому періоді передбачається вивчення особливостей пожежно-рятувальних спеціальностей,

визначення професійно важливих якостей і специфічних вимог, які пред'являються до даних видів діяльності, а також негативних факторів професійної діяльності у звичайних та екстремальних умовах, що впливають на психіку пожежників-рятувальників;

у другому періоді аналізується взаємодія об'єктивних і суб'єктивних характеристик конкретної професійної діяльності, виділяються психологічні якості, небажані для даних видів пожежно-рятувальних спеціальностей;

у третьому (заключному) періоді складаються аналітичні професіограми з конкретних спеціальностей.

Метою даного етапу психологічного вивчення професійної діяльності пожежників-рятувальників повинна стати розробка професіограм пожежно-рятувальних спеціальностей.

Таким чином, поданий поетапний підхід до психологічного вивчення професійної діяльності з підсумковою розробкою аналітичних професіограм, разом з дослідженням основних індивідуально-психологічних якостей та особливостей когнітивної діяльності людини, дозволить з нових позицій підійти до вирішення проблеми підвищення ефективності професійного відбору пожежників-рятувальників.